

ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΕΠΙ ΤΟΥ Γ' ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ 11,19*

Υ Π Ο

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΣΙΜΩΤΑ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Εἰς μίαν ἐκστρατείαν τοῦ Ἰσραηλίτου βασιλέως Δαυιδ¹ ἐναντίον τῆς γειτονικῆς του χώρας Ἐδῶμ (Ἰδουμαίας)², τὴν ὁποίαν καθυπέταξεν οὗτος κατόπιν σκληρᾶς καὶ αἱματηρᾶς μάχης³, ὁ Ἰσραηλιτικὸς στρατὸς ἐξωλόθρευσεν ἀνηλεῶς ὀλόκληρον τὸν —μάχιμον τούλαχιστον— ἄρρενα ἐδωμιτικὸν πληθυσμόν⁴. Ἐκ τοῦ ὀλέθρου τούτου κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ ὁ νεαρὸς πρίγκιψ Ἄδερ⁵, υἱὸς τοῦ, ἀγνώστου ὀνόματος καὶ προφανῶς κατὰ τὴν μάχην πεσόντος, βασιλέως τῆς Ἐδῶμ. Ὁ Ἄδερ, ὁμοῦ μετὰ τινων ἄλλων ἐπίσης διασωθέντων ἀνδρῶν, πιστῶν εἰς τὸν βασιλικὸν οἶκον, κατέφυγε διὰ τῆς σιναϊτικῆς

* Αἱ παραπομπαὶ εἰς τὰ χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γίνονται κατὰ τὸ κείμενον τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο'). Ὅπου ὅμως κρίνομεν ἀπαραίτητον, παραπέμπομεν καὶ κατὰ τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκόν. Ἀνάλογόν τι ἰσχύει προκειμένου καὶ περὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων.

1. Οὗτος ἐβασίλευσεν ἐπτὰ ἔτη ἐν Χεβρών καὶ τριάκοντα τρία ἐν Ἱερουσαλὴμ (Γ' Βασ. 2,11· βλ. δὲ καὶ Β' Βασ. [μασ. Β' Σαμ.] 5,5), ἀπὸ τοῦ 1005 ἕως τοῦ 965 κατὰ προσέγγισιν. Ἀρχικῶς εἶχεν ἀνακηρυχθῆ βασιλεὺς ὑπὸ μόνης τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα, βραδύτερον δὲ ἀνεγνωρίσθη ὑφ' ὅλων τῶν Ἰσραηλιτικῶν φυλῶν.

2. Ἡ βιβλικὴ αὕτη χώρα εὗρισκετο νοτίως τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης καὶ εἶχεν ἔλθει πολλάκις εἰς σύγκρουσιν μετὰ τοῦ Ἰσραήλ, καταστᾶσα διὰ μακρὸν χρονικὸν διάστημα φόρου ὑποτελῆς εἰς αὐτόν. Πλεονα βλ. ἐν F.—M. A b e l, Géographie de la Palestine, 3me éd., tom. II, Paris, 1967, σελ. 281 ἐξ. καὶ Π. Σι μ ω τ ᾶ, ἄρθρον «Ἐδῶμ», ἐν «Θρησκευτικῆ καὶ Ἠθικῆ Ἑγκυκλοπαιδείᾳ».

3. Β' Βασ. (μασ. Β' Σαμ.) 8,13-14. Α' Παρ. 18,12-13.

4. Γ' Βασ. 11,15. Παρομοίαν σκληρότητα εἶχεν ἐκδηλώσει ὁ Δαυὶδ ἐναντίον καὶ τῆς ἐπίσης ὁμόρου χώρας Μωάβ, ἐξοντώσας μετὰ τινα μάχην τὰ δύο τρία — κατὰ τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον — τῶν αἰχμαλωτισθέντων Μωαβιτῶν στρατιωτῶν (βλ. Β' Βασ. [μασ. Β' Σαμ.] 8,2 καὶ Π. Σι μ ω τ ᾶ, Δαυὶδ καὶ Μωαβίται, Θεσσαλονίκη, 1964, σελ. 5 ἐξ.).

5. **הַדָּד** (Hadad) κατὰ τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον. Ἡ ὑπὸ τῶν Ο' ἀπόδοσις τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ διὰ τοῦ «Ἄδερ» δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ὡς ἐξῆς: Τὸ γράμμα **ה** (h) δὲν ἀπεδόθη, ὡς συμβαίνει συνήθως παρ' Ο': τὸ ἐν τέλει **ד** (d) ἀπεδόθη διὰ τοῦ παρομοίου σχήματος γράμματος **ד** (r). λόγῳ δὲ ἄλλου φωνηεντισμοῦ τῆς τότε ἀφωνηεντίστου λέξεως, μετεβλήθη τὸ «Hadad» εἰς «Ἄδερ».

ἐρήμου εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν αὐλήν⁶. Ἐκεῖ ἐγένετο εὐμενῶς δεκτὸς παρὰ τοῦ Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος, διὰ λόγους πολιτικούς μᾶλλον, περιέθαλψε τὸν φυγάδα καὶ τοῦ παρέσχεν εὐχαρίστως ἄσυλον εἰς τὴν χώραν του⁷. Ἔθεσε δὲ εἰς τὴν διάθεσίν του εὐπρεπῆ καὶ ἄνετον κατοικίαν διὰ τὴν ἐγκατάστασίν του καὶ ὅλα τὰ μέσα συντηρήσεώς του⁸. Ἐπὶ πλέον τὸν συνεπάθησε τόσον, ὥστε τὸν κατέστησε καὶ συγγενῆ του, νυμφεύσας αὐτὸν μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικὸς Θεκεμίνας⁹.

Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον παρατηροῦνται ἀσάφειαί τινες ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ βιβλικοῦ κειμένου, σχετικῶς πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Ἄδερ¹⁰. Αἱ ἀσάφειαί αὗται προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑφίστα-

6. Γ' Βασ. 11,17.

7. Ποῖος ἦτο ὁ Φαραῶ οὗτος δὲν ἀναφέρει ἡ Βίβλος· σχετικῶς διευτυπώθησαν ποικίλια κατὰ καιροὺς γνῶμαι ὑπὸ τῶν ἐρμηνευτῶν. Αἱ πιθανώτεραι εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἐκεῖνου, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα ἐνυμφεύθη ὁ Σολομῶν (Γ' Βασ. 3,1 Ἰσως τοῦ Siamon [976-958], τοῦ προτελευταίου βασιλέως τῆς 21ης αἰγυπτιακῆς δυναστείας), ἢ περὶ τοῦ προκατόχου του Amenemepet (1026-976)· βλ. S. Landersdorfer, Die Bücher der Könige übersetzt und erklärt, Bonn, 1927, σελ. 28 καὶ 78 (Die Heilige Schrift des Alten Testaments, ἐκδ. F. Feldmann - H. Herkenne). Νομίζομεν ὅτι ἡ πρώτη γνῶμη εἶναι ἰσχυροτέρα διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: ὅτε ὁ Ἄδερ ἐζήτησε, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαυὶδ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Σολομῶντος ἐν Ἱερουσαλήμ, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα του Ἐδώμ, ὁ Αἰγύπτιος μονάρχης δὲν τοῦ ἐχορήγει τὴν συγκατάθεσίν του (Γ' Βασ. 11,21-22).. Ἡ σχετικὴ ἀρνησίς του πρέπει νὰ ὠφειλετο εἰς τὴν ἀνησυχίαν του ὅτι ὁ Ἄδερ, ἐπανακάμπτων εἰς τὴν Ἐδώμ, θὰ ἐδημιούργει προβλήματα εἰς τὸν νεαρὸν βασιλέα Σολομῶντα, ὁ ὁποῖος εἶχε καταστῆ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς του καὶ ἐτύγχανε τῆς προστασίας του. Ἦτο δὲ ἐπόμενον, μετὰ τὴν συναψιν ἐνὸς τοιοῦτου συγγενικοῦ δεσμοῦ, νὰ μεριμνᾷ ὁ Φαραῶ διὰ τὴν στερέωσιν τῆς βασιλείας καὶ τὴν ἀδιατάρακτον ἡγεμονίαν τοῦ Ἰσραηλίτου γαμβροῦ του. Ἐὰν δὲν ὑφίστατο αὐτὸς ὁ δεσμός, δὲν θὰ εἶχε σοβαρὸν λόγον ὁ Φαραῶ νὰ ἐμποδίζῃ τὸν Ἄδερ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα του.

8. Γ' Βασ. 11,18.

9. Γ' Βασ. 11,19. Τὸ ὄνομα τῆς συζύγου ταύτης τοῦ Φαραῶ εἰς τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον γράφεται **טַהַרְנֵס** καὶ **טַהַרְנֵס** (Tahpenes) καὶ εἰς τοὺς Ο' «Θεκεμίνας» ἢ «Θεκεμίνας» ἢ «Θεχεμίνας» κ.ἄ. (γεν. πτώσις). Ἀπαντᾷ τέσσαρας φορές ἐν ὅλῃ τῇ II. Διαθήκῃ (εἰς τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον τρεῖς φορές, διότι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῷ ἢ ἐν Γ' Βασ. 12,24α-ψ παρεμβλητὸς περικοπὴ τῶν Ο', περὶ τῆς ὁποίας βλ. κατωτέρω) καὶ πάντοτε εἰς πτώσιν γενικὴν (τῆς Θεκεμίνας). Εἰς τὴν ὀνομαστικὴν (ἢ Θεκεμίνια) δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἀντίστοιχον τοῦ ἑβραϊκοῦ. Ἡ πλήρης ἀντιστοιχία μεταξὺ τοῦ ἑβραϊκοῦ Tahpenes καὶ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἑλληνικοῦ δημιουργεῖται διὰ τῆς προσθήκης τῆς καταλήξεως **י** ἢ **ס** (s) τοῦ πρώτου, συνειννοσῶν καὶ τινων μεταβολῶν εἰς ἐπὶ μέρους γράμματα. Οὕτως εἶναι λίαν πιθανὸν νὰ ἀνέγνωσαν οἱ Ο' ἐνταῦθα **ימְנֵס** (m[m] ἀντὶ **ס** [p]), ὅποθεν ἦτο ἐπόμενον νὰ προέλθῃ τὸ ἑλληνικὸν «Θεχεμίνας» (γεν.). Ἐπὶ πλέον διὰ τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἑβραϊκοῦ **ת** (h) μετὰ τὸ ἑλληνικὸν κ, ἢ ὅποια δὲν εἶναι ἀσυνήθης ἐν τῇ II. Διαθήκῃ, προῆλθε τελικῶς τὸ «Θεκεμίνας» (γεν.) τῶν Ο'. Ἐν τῇ II. Διαθήκῃ δὲν ἀναφέρεται τι περὶ τῆς γυναικὸς αὐτῆς, πλην τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ιδιότητός της ὡς συζύγου τοῦ Φαραῶ.

10. Καὶ περὶ τῆς γυναικὸς ταύτης οὐδὲν εἶναι γνωστὸν. Ἀκόμη καὶ τὸ ὄνομα της

ται σχετική διαφορὰ μεταξύ τοῦ μασωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ καὶ τῆς μετάφράσεως τῶν Ο', ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπαντοῦν δύο διάφοροι γραφαὶ εἰς τοὺς Ο'. Εἰδικώτερον τὸ πρῶτον κείμενον γράφει περὶ τῆς γυναικὸς ἢ ὁποία ἐδόθη εἰς τὸν "Αδερ ὡς σύζυγος, ὅτι ἦτο ἀδελφὴ τῆς Αἰγυπτίας βασιλείσεως, ἐνῶ τὸ δεύτερον ὅτι ἦτο π ρ ε σ β υ τ ἔ ρ α ἀδελφὴ αὐτῆς. Ἐξ ἄλλου, κατὰ μίαν παραλλαγὴν τοῦ δευτέρου αὐτοῦ κειμένου, ἢ σύζυγος τοῦ "Αδερ ἦτο ν ε ω τ ἔ ρ α ἀδελφὴ τῆς συζύγου τοῦ Φαραῶ. "Ὅθεν καθίσταται ἀπαραίτητον νὰ ἐξετασθοῦν λεπτομερῶς πρῶτον μὲν τὰ δύο κείμενα ἐν ἀντιπαραβολῇ μεταξύ των (μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν—Ο'), ὕστερον δὲ αἱ δύο διάφοροι γραφαί, αἱ ὁποῖαι ἀπαντοῦν εἰς τοὺς Ο', ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ κατὰ τὸ δυνατόν διασαφήνις τοῦ δυσχεροῦς χωρίου. Καὶ ἄς ἴδωμεν ἐν πρώτοις τὰ δύο κείμενα:

Μασωριτικὸν ἑβραϊκόν.

כַּאֲדֵר פָּרַעֲוֹ בְעֵינַי יָן דָּדָה אֲחֵי
וְאֵת אֲחֵי הַנְּבִיָּהּ וְאֵת אֲחֵי הַנְּבִיָּהּ וְאֵת אֲחֵי הַנְּבִיָּהּ

Ἀπόδοσις εἰς τὴν νεοελληνικὴν.

Ἠγάπησε δὲ ὁ Φαραῶ τὸν Χαδὰδ ("Αδερ) τόσον πολὺ, ὥστε ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῆς γυναικὸς του, τὴν ἀδελφὴν τῆς Ταχπενές, τῆς βασιλείσεως.

Μετάφρασις τῶν Ο'.

Καὶ εὔρεν "Αδερ χάριν ἐναντίον Φαραῶ σφόδρα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ γυναῖκα ἀδελφὴν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἀδελφὴν Θεκεμίνας τὴν μείζω (τῆς μείζω).

Ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς τῶν παρατεθέντων ὡς ἄνω δύο κειμένων διαπιστοῦται πράγματι ἢ ὑπαρξίς μιᾶς διαφορᾶς μεταξύ των, ἀναφερομένης κυρίως εἰς τὴν συγγενικὴν σχέσιν τῆς συζύγου τοῦ "Αδερ πρὸς τὴν ἀδελφὴν

οὔτε ἐνταῦθα οὔτε ἀλλαχοῦ τῆς Π. Διαθήκης μνημονεύεται. Ἐν Γ' Βασ. 12,24ε, ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τινος παρομοίας περιπτώσεως, ἢ ὁποία δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶναι παραλλαγὴ τῆς παρούσης, τὸ ὄνομα τῆς ἐκεῖ ἀναφερομένης γυναικὸς—ἀδελφῆς τῆς βασιλείσεως Θεκεμίνας—εἶναι **Ανω**. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ κειμένου αὐτοῦ, τὸ ὅποιον εἶναι κάπως ἀνώμαλον, ἀφορᾷ δὲ εἰς γάμον τοῦ Ἱεροβοάμ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ βασισθῶμεν ἐν προκειμένῳ, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω.

της Θεκεμίναν, τὴν σύζυγον τοῦ Φαραώ. Διὰ τὴν ἐξακριβωθῆ δὲ ποῖον εἶναι τὸ ἐν προκειμένῳ ὀρθὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὰ πράγματα κείμενον, δεόν τὴν ἐξετασθῆ ἐν πρώτοις ἢ πραγματικῆ σημασίᾳ τῆς προκαλούσης τὸ πρόβλημα ἐβραϊκῆς λέξεως **גְּבִירָה** (gebira), ἀντιστοίχου τῆς «μείζω» τῶν Ο'. Ἡ λέξις αὕτη εἰς τὴν ἐβραϊκὴν σημαίνει «βασίλισσα»¹¹, «δέσποινα»¹² καὶ «κυρία»¹³. Ὑπὸ τῶν Ο' δὲ ἀποδίδεται διὰ τῶν «άρχουσα»¹⁴ «βασίλισσα»¹⁵, «δυναστεύουσα»¹⁶, «ἡγουμένη»¹⁷, «κυρία»¹⁸, καὶ «μείζων»¹⁹. Τὸ γεγονός ἐστὶν εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν ἀποδίδεται διὰ τοῦ «μείζων» ὁδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι οἱ Ο' ἀνέγνωσαν ἐνταῦθα ἄλλην ἐβραϊκὴν λέξιν καὶ ὄχι τὴν **גְּבִירָה** (haggebira). Πράγματι δέ, ἐξ ὧν σημειοῦνται εἰς τὰς κριτικὰς ἐκδόσεις τοῦ κειμένου, εἶναι δυνατόν νὰ συμβαίη τοιοῦτό τι. Ἐν τῇ Biblia Hebraica Stuttgartensia ἐρωτᾶται μήπως ἀνεγνώσθη ἐν προκειμένῳ ἢ λέξις **הַרְבָּה** (harabba)²⁰. Τοῦτο εἶναι λίαν πιθανόν, τοσούτω μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ ἐν Α' Βασ. (μασ. Α' Σαμ.) 14,30 ἀποδίδεται ἢ ἰδίᾳ λέξις πάλιν διὰ τοῦ «μείζων». Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἀνέγνωσαν οἱ Ο' **הַבְּכִירָה** (habbekhira), ὅπερ σημαίνει «πρεσβυτέρα»²¹. Ἐνδέχεται δὲ νὰ ἀνεγνώσθη ἐν προκειμένῳ **הַגְּדֹלָה** (haggedola), καθ' ἣ καὶ προτείνεται ὑπὸ τῆς Biblia Hebraica²², λέξις ἢ ὅποια ἀπαντᾷ ἐν παρομοίᾳ μορφῇ (**הַגְּדֹלָה**) καὶ εἰς παλαιότεραν κριτικὴν ἐκδοσιν τοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου²³ καὶ σημαίνει πράγματι «μείζων» κατὰ τὴν ἡλικίαν, πρεσβυτέρα²⁴. Τὴν λέξιν ταύτην ἀποδέχεται καὶ ὁ Eissfeldt, ὅστις, υἱοθετῶν τὴν γραφὴν τῶν Ο' («τὴν μείζω»), μεταφράζει οὕτως:

11. Βλ. Γ' Βασ. 11,19. 15,13. Δ' Βασ. 10,13. Β' Παρ. 15,16. Ἱερ. 13,18. 36 (μασ. 29),2.

12. Βλ. Ἱεσ. 47,7.

13. Βλ. Γέν. 16,4,8,9. Δ' Βασ. 5,3. Ψαλμ. 122 (μασ. 123),2. Παρ. 30,23. Ἱεσ. 24,2.

14. Βλ. Ἱεσ. 47,7.

15. Βλ. Ἱερ. 36 (μασ. 29), 2.

16. Βλ. Δ' Βασ. 10,13.

17. Βλ. Γ' Βασ. 15,13.

18. Βλ. Γέν. 16,4,8,9. Δ' Βασ. 5,3. Ψαλμ. 122 (μασ. 123),2. Παρ. 30,23. Ἱεσ. 24,2.

19. Βλ. Γ' Βασ. 11,19.

20. Βλ. κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς Biblia Hebraica Stuttgartensia, ἔκδ. K. Elliger - W. Rudolph, Stuttgart, 1968-1976, ἐν Γ' (μασ. Α') Βασ. 11,19.

21. Βλ. παρὰ J. Montgomery—H. S. Gêhman, The books of Kings, Edinburgh, 1960, σελ. 246 (The International Critical Commentary).

22. Βλ. Biblia Hebraica, ed. nona, Stuttgart, 1954, ἔκδ. R. Kittel, ἐν Γ' (μασ. Α') Βασ. 11,19.

23. Βλ. B. Stade - F. Schwally, The books of Kings. Critical edition of the hebrew text, Leipzig, 1904, σελ. 15.

24. Βλ. καὶ παρὰ J. Montgomery - H. S. Gêhman, αὐτόθι.

«Καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν γυναῖκα τὴν ἀδελφὴν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, τὴν (πρεσβυτέραν) ἀδελφὴν τῆς Ταχπενές»²⁵. Ἐκ τῶν προεκτεθέντων καθίσταται φανερόν, ὅτι οἱ Ο' ἔχουν κατὰ τι ἀποκλίνει ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ κείμενου, καὶ αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐλαφρῶς διάφορον λέξιν τὴν ὁποῖαν εἶτε εὔρον λάθος γεγραμμένην εἶτε ἐσφαλμένως ἀνέγνωσαν ἐνταῦθα. Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ τὸ ἑβραϊκὸν ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀδελφῆς τῆς βασιλίσσης, ἐνῶ τὸ ἐλληνικὸν τῶν Ο' περὶ τῆς μεγαλυτέρας ἀδελφῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ ἐπιμάχου σημείου κείμενον τῶν Ο', ἐνταῦθα πλὴν τῆς παραδεδεγμένης γραφῆς «τὴν μείζω» ἀπαντᾷ καὶ ἡ παραλλαγή «τῆς μείζω» (κῶδ. Β καὶ ἄλλα τινὰ χειρόγραφα), διὰ τῆς ὁποίας μεταβάλλεται ριζικῶς τὸ νόημα τῆς ἐρευνωμένης φράσεως. Οὕτως ὁ Ἄδερ κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν ἐνουμφεύθη τὴν πρεσβυτέραν, «τὴν μείζω», ἀδελφὴν τῆς Θεκεμίνας, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἐνουμφεύθη ἀντιθέτως τὴν νεωτέραν, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ γυνὴ αὕτη ἀναφέρεται ὡς ἀδελφὴ τῆς Θεκεμίνας «τῆς μείζω», ἥτοι τῆς πρεσβυτέρας.

Πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐρεύνης θὰ ἐσκέπτετο τις νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὸ χωρίον Γ' Βασ. 12,24ε, ἐνθα ἀπαντᾷ παρομοίᾳ τις πληροφορία, ἀναφερομένη εἰς τὸν γάμον τοῦ Ἱεροβοάμ μετὰ τῆς Αἰγυπτίας Ἀνώ, ἀδελφῆς πάλιν τῆς βασιλίσσης Θεκεμίνας, ἡ ὁποία Ἀνώ μνημονεύεται ὡς πρεσβυτέρα τῆς βασιλίσσης ἀδελφῆς τῆς. Ἐπισημαίνεται δὲ εἰς τὰ κριτικὰ ὑπομνήματα τοῦ κείμενου τῆς Π. Διαθήκης, τόσον τοῦ μασωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ ὅσον καὶ τῶν Ο', ὅτι ἐν Γ' Βασ. 12,24δ-ζ τῶν Ο' ἔχομεν διήγησιν ὁμοίαν πρὸς τὴν ἐν 11,19-22²⁶. Ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς πηγῆς ἐκείνης ἀντλούμενη πληροφορία, παρὰ τὴν μεγάλην ὁμοιότητά της πρὸς τὴν ἐν 11,19-22, δὲν εἶναι παράλληλος αὐτῆς, ὅπως ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται. Διότι ὑπάρχουν μὲν εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις παράλληλα γεγονότα, πλὴν ὅμως δὲν ἀφοροῦν εἰς τὰ ἴδια πρόσωπα. Τὸ θέμα ἐδῶ ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῆς ἐν 12,24δ-ζ (Ο') διηγήσεως. Ἐπ' αὐτοῦ ἔχουν διατυπωθῆ κατὰ καιροῦς ποικίλαι ἀποφύσεις²⁷, αἱ ὁποῖαι πάντως δὲν συμβάλλουν εἰς τὴν διασάφισιν τοῦ ὑπάρχοντος προβλήματος. Πιθανώτατα δὲ ἡ ὅλη ἐν 12,24α-ψ προσθήκη τῶν Ο' ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τῆς βιβλικῆς ἱστορίας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν περιπετειῶν τοῦ Ἱεροβοάμ καὶ ἔχει προέλθει, ἀνωμάλως πως, ἀπὸ παραλλαγῆν τοῦ σχετικοῦ

25. Βλ. E. Kautzsch — A. Bertholet, Die Heilige Schrift des Alten Testaments, Bd. I, 4. Aufl., Tübingen, 1924, σελ. 520.

26. Βλ. κυρίως J. Montgomery — H. S. Geman, μν. ἐργ., σελ. 240 καὶ 251-254.

27. Βλ. προχείρως σημειώσιν τῆς Biblia Hebraica Stuttgartensia ἐν 11,19 καὶ τῆς Septuaginta, éd. octava; ἐκδ. A. Rahlfs, Stuttgart, 1965 (καὶ τῆς φωτοστατικῆς ἀνατυπώσεως ταύτης ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι — Stuttgart, 1981), ἐν 12, 24δ-ζ.

ἐβραϊκοῦ κείμενου²⁸. Οὕτως εἶναι ἀδύνατον νὰ βασισθῇ τις ἐπὶ τῆς ἐν 12,24δ-ζ πληροφορίας προκειμένου νὰ διαφωτίσῃ τὸ ἡμέτερον χωρίον.

Κατόπιν τούτων θὰ πρέπει νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἐν Γ' Βασ. 11,19 πληροφορίαν τῶν Ο'. Δυστυχῶς ὅμως οὔτε ἡ Βίβλος διασαφηνίζει ἀλλαχοῦ πού τὴν ἔνοιαν τοῦ χωρίου τούτου οὔτε ἡ κριτικὴ τοῦ κειμένου ἐπιχέει ἔστω καὶ ὀλίγον φῶς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν προκειμένῳ προτιμητέαν γραφήν. Σημειοῦται μόνον εἰς τὰ κριτικὰ ὑπομνήματα τῶν ἐκδόσεων τῶν Ο', ὅτι εἰς τὸν κώδ. Β' καὶ εἰς τινὰ ἄλλα χειρόγραφα ὑπάρχει ἡ παραλλαγὴ «τῆς μείζω»²⁹. Διὰ τοῦτο εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ ἐλάχιστα μόνον στοιχεῖα τὰ ὁποῖα τίθενται ὑπ' ὄψιν μας. Καὶ ἐν πρώτοις ἐκ τῆς παραλλαγῆς «τῆς μείζω» προκύπτει ὅτι ἡ βασίλισσα Θεκεμίνα ἦτο «μείζω», ἤτοι πρεσβυτέρα κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἀσφαλῶς δὲ καὶ κατὰ τὴν κοινωνικὴν τάξιν ἀνωτέρα, ἡ πραγματικὴ ἄρχουσα, ὡς σύζυγος τοῦ μεγάλου Φαραῶ, καὶ σαφῶς ὑπερτέρα τῆς συζύγου τοῦ νεαροῦ Ἐδωμίτου φυγάδος Ἄδερ. Διότι οὗτος δὲν ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ τύχῃ τοιαύτης καὶ τοσαύτης ἐξαιρετικῆς τιμῆς καὶ εὐνοίας, ὥστε νὰ λάβῃ σύζυγον «μείζονα» τῆς συζύγου τοῦ Φαραῶ, ἐνῶ ἦτο ἕνας ἐμπερίστατος πρόσφυξ, καταφυγὼν εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν αὐλὴν ταπεινωμένος καὶ ταλαιπωρημένος καὶ ζητῶν ἄσυλον διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιβίωσῃ. Ἐξ ἄλλου, συμφώνως πρὸς τὸ κείμενον, ὁ Ἄδερ ἦτο «παιδάριον μικρὸν»³⁰ ὅτε κατέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ θὰ ἦτο δύσκολον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐνουμφεύθη γυναικὰ μεγαλυτέραν τῆς ἀδελφῆς τῆς, οὔσης ἤδη συζύγου τοῦ Φαραῶ, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐμφανίζεται καὶ ὡς προστάτης καὶ ἄρα πρεσβύτερος τοῦ «παιδαρίου» τούτου.

28. Βλ. B. Stade — F. Schwally, μν. ἔργ., σελ. 130. Εἰς τὴν ἐν λόγῳ παρέμβλητον περικοπὴν τῶν Ο' περιέχονται ἐν περιλήψει τὰ ἐξῆς: Ὁ ταπεινῆς καταγωγῆς Ἰσραηλίτης Ἱεροβοάμ, καίτοι ἦτο «δοῦλος» τοῦ βασιλέως Σολομῶντος, ἀνέπτυξεν ἀσυνήθη δραστηριότητα, ὑποπτον δὲ καὶ λίαν ἐπικινδύνον διὰ τὸν κύριόν του, τοσοῦτ' ἄλλο καθ' ὅσον διεξεδίχασεν ἐν τέλει καὶ αὐτὸν τὸν θρόνον τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ Σολομῶν, ἀνησυχήσας ὡς ἐκ τούτου σοβαρῶς, ἐκίνητοποιήθη πρὸς ἐξουδετέρωσιν καὶ ἐξόντωσιν τοῦ ἐπικινδύνου ἐπαναστάτου. Οὗτος ὅμως ἐδραπέτευσεν εἰς Αἴγυπτον, παραμείνας αὐτόθι μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σολομῶντος. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του εἰς τὴν χώραν ἐκείνην συνεδέθη μετὰ τοῦ Φαραῶ Σουσακίμ (ἔβρ. Schischak, αἰγυπτ. Schoshenk), ἰδρυτοῦ τῆς 22ας δυναστείας. Οὗτος ἔδωκεν εἰς τὸν φυγάδα σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικός, ὀνόματι Ἀνώ, ἐκ τῆς ὁποίας ἐγεννήθη ὁ Ἀβιά, ὅστις μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἱεροβοάμ εἰς τὴν πατρίδα του ἠσθένησε βαρέως καὶ ἀπέθανεν. Ὁ προφῆτης Σαμαίας διὰ συμβολικῆς πράξεως προειδοποιεῖ τὸν Ἱεροβοάμ ὅτι θὰ ἀνακηρυχθῇ βασιλεὺς τῶν δέκα βορείων Ἰσραηλιτικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀποσχισθοῦν ἀπὸ τὸ ἐνιαῖον κράτος ἕνεκα τῆς σκληρότητος τοῦ βασιλέως Ἱεροβοάμ, τοῦ ὁποῦ, κατόπιν τούτου, θὰ περιορισθῇ ἡ ἡγεμονία εἰς τὰς δύο μόνον νότιους φυλάς, τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Βενιαμίν.

29. Βλ. Septuaginta, ἔκδ. A. Rahlfs, καὶ κυρίως The Old Testament in greek, ἔκδ. A. E. Brooke — N. M. L. L. ean, Cambridge, 1930, εἰς τὸ χωρίον.

30. Γ' Βασ. 11,17.

Ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγνοηθοῦν, ἔστω καὶ ἀν-θελήσῃ τις νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς γνωστὰς συνηθείας καὶ ἰδιομορφίας τῆς ζωῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐγγυὸς Ἀνατολῇ, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς πάσης φύσεως σκοπιμότητας, αἱ ὁποῖαι ρυθμίζουσι καὶ διέπουν πολλακίς τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας πολιτικῶν ἡγετῶν καὶ ἡγεμόνων καὶ θὰ συνηγόρουσι, ἀσφαλῶς, ὑπὲρ τῆς ἀντιθέτου ἀπόψεως. Ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι ἡ Biblia Hebraica Stuttgartensia δὲν υἰοθέτησε τὴν ὑπὸ τῆς Biblia Hebraica προτεινομένην ἀνάγνωσιν **הַגְּדוּלָה** (haggedola), συμφῶνως πρὸς τὴν ὁποῖαν θὰ ἔπρεπε νὰ μεταφράσωμεν «**τὴν** μείζω», ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι πράττει ὁ Eissfeldt, μαρτυρεῖ ἀναμφιβόλως περὶ τοῦ ὅτι ἡ παραλλαγή αὕτη δὲν ἐθεωρήθη ἐπιτυχῆς καὶ ὅπωςδῆποτε ὀρθότερα τῆς παραδεδεγμένης.

Ἡ ἐπισημανθεῖσα πτωχεία κριτικῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ δυσχεροῦς χωρίου εἶχεν ὡς φυσικὸν ἀποτέλεσμα καὶ τὴν πενιχρότητα σχετικῶς ἐρμηνευτικοῦ ὕλικου, ἱκανοῦ νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν διασάφησιν τῆς ἐπιμάχου φράσεως, ἡ ὁποία προκαλεῖ τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς πρόβλημα. Οἱ παλαιότεροι καὶ νεώτεροι ἐρμηνευταὶ ἐν τῷ συνόλῳ τῶν δὲν ἀσχολοῦνται ἰδιαίτερος μὲ αὐτό, ἀρκοῦμενοι νὰ ἀποδίδουσι γενικῶς τὴν ἐν προκειμένῳ ἔννοιαν τοῦ ἑβραϊκοῦ μὲ τὴν φράσιν περίπου «τὴν ἀδελφὴν τῆς βασιλείσης Θεκεμίνας (Ταχπενές)». Μίαν διάφορον καὶ ἐρμηνευτικῶς χρήσιμον ἀποψιν ἀνιχνεύσαμεν εἰς τὸ λίαν ἐνδιαφέρον καὶ ἀξιόλογον, προσφάτως δὲ δημοσιευθὲν ἔργον τοῦ βυζαντινοῦ συγγραφέως τοῦ ΙΑ' αἰ. Νικήτα Σεΐδου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Σύνοψις τῆς Ἀγίας Γραφῆς»³¹. Ὁ Σεΐδης, καίτοι υἰοθετεῖ, προφανῶς, τὴν καθιερωμένην γραφὴν τῶν Ο', ἥτοι «**τὴν** μείζω», ἀφήνει ἐν τούτοις νὰ ἐνηνοσηθῇ ὅτι ἀντιμετωπίζει σχετικὴν δυσχέριαν. Οὕτω, σχολιάζων τὸ οἰκτεῖον χωρίον, γράφει: «μείζων γὰρ ἦν ἡ ἀδελφὴ Θεκεμίνας ἢ ἔσχεν Ἄδερ· οὐ λέγει δὲ κατὰ τί μείζων· οἴμαι κατὰ τοὺς χρόνους»³². Δι' αὐτῶν ἐπισημαίνει, ἀσφαλῶς, τὴν ἐν προκειμένῳ ἀσάφειαν τοῦ κειμένου καὶ προσπαθεῖ διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ γνώσεων νὰ διασαφηνίσῃ τοῦτο διατυπῶν τὴν προσωπικὴν του γνώμην, καθ'

31. Περὶ αὐτοῦ βλ. Π. Σιμωνά, Νικήτα Σεΐδου, Σύνοψις τῆς Ἀγίας Γραφῆς, κατὰ τὸν ὑπ' ἀριθ. 483 κώδικα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη, 1984 (Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 42).

32. Βλ. Π. Σιμωνά, μν. ἔργ., σελ. 190. Πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἀναγνώστου παραθέτομεν ὀλόκληρον τὴν σχετικὴν περικοπὴν τοῦ Σεΐδου: «Ἐἶτα διηγεῖται τὴν ἐν Αἰγύπτῳ τούτου (δηλ. τοῦ Ἄδερ) φυγὴν καὶ τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἀπέδρα, ὅτι ὅτε Ἰωάβ, ὁ τῆς δυνάμεως ἄρχων, ἐξωλόθρευσε πᾶν ἀρσενικὸν ἐκ τῆς Ἰδουμαίας, ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ Δαυὶδ, καὶ ὅτι παιδάριον ἦν τότε μικρὸν καὶ ὅτι σφόδρα τοῦτον ἀποδεξάμενος Φαραῶ, οἰκόν τε δέδωκε καὶ σιτηρέσιον ἔταξε καὶ τὴν ἑαυτοῦ γυναικαδελφὴν παρέσχετο εἰς γυναῖκα, ἐξ ἧς ἐπαιδοποίησε τὸν Γανηθάθ, ὃν ἀνεθρέψατο Θεκεμίνα ἢ γυνὴ Φαραῶ ἐν μέσῳ υἰῶν Φαραῶ ὡς ἀδελφόπαιδα· μείζων γὰρ ἦν ἡ ἀδελφὴ Θεκεμίνας, ἢ ἔσχεν Ἄδερ. Οὐ λέγει δὲ κατὰ τί μείζων· οἴμαι κατὰ τοὺς χρόνους» (αὐτόθι).

ἦν ἡ ἀδελφὴ τῆς βασιλίσσης Θεκεμίνας, «ἦν ἔσχεν Ἄδερ», ἦτο «μείζων», μεγαλύτερα, τῆς βασιλίσσης. Τοῦτο ὅμως συσχετίζει πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ ὄχι πρὸς τὴν κοινωνικὴν τάξιν. Διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θεωρῇ τὴν γυναῖκα ἢ ὅποια ἐδόθη εἰς τὸν Ἐδωμίτην φυγάδα ἀνωτέραν κοινωνικῶς τῆς Θεκεμίνας, ἢ ὅποια ἦτο καταφανῶς ὑπερτέρα ἐκείνης, ὡς βασίλισσα μιᾶς μεγάλης χώρας, ὡς ἦτο τότε ἡ Αἴγυπτος.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων τὰ ὅποια ἐξητάσαμεν ἀνωτέρω, κρίνομεν ἐπιστημονικῶς προτιμότεραν καὶ ὀρθότεραν τὴν παραλλαγὴν «τῆς μείζω». Ἀποδεχόμενοι δὲ ταύτην προσεγγίζομεν περισσότερον καὶ ἀποδίδομεν ἐπιτυχέστερον τὸ νόημα τοῦ μασωριτικοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου. Ἄλλως τε τὸ «τῆς μείζω» ἀντιστοιχεῖ καὶ ἑναρμονίζεται πλήρως πρὸς τὸ «τῆς βασιλίσσης» τοῦ ἐν λόγῳ κειμένου. Οὕτως ἡ ἔννοια τῆς δυσχεροῦς φράσεως καθίσταται σαφής: ἡ σύζυγος τοῦ Φαραῶ Θεκεμίνα ἦτο «μείζων», πρεσβυτέρα, ἀδελφὴ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἄδερ. Καὶ τὸ συμπέρασμα τῆς γενομένης ἐρεύνης, τόσον ἐπὶ τῶν δύο ἀντιπαραβληθέντων κειμένων —μασωριτικοῦ ἐβραϊκοῦ καὶ ἑλληνικοῦ τῶν Ο'— ὅσον καὶ ἐπὶ μόνου τοῦ ἑλληνικοῦ —τῆς παραδεδεγμένης γραφῆς καὶ τῆς ἐξετασθείσης παραλλαγῆς της— εἶναι ὅτι ὁ Φαραῶ ἔδωκεν ὡς σύζυγον εἰς τὸν Ἐδωμίτην πρίγκιπα Ἄδερ τὴν νεωτέρα ἀδελφὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ γυναικὸς, τῆς Αἴγυπτίας βασιλίσσης Θεκεμίνας (Ταχπενές).